

gelő használatát mellőzhetővé tennék, szorítsuk azt a felső hegyes vidéken a fő és mellék völgyekre, a mely helyeken úgy is a legdúsabb legelő szokot teremni; toldjuk meg azt a szükséghez képest a völgyeket környező erdőből egyes területekkel, de ne engedjük meg: hogy a legelő nyájak az erdőn vagy pláne serdényeken keresztül kasul mászkálva tizszer, sőt többször nagyobb kárt okozhassanak, mint a mennyit a felhasznált legelő adhat.

A sík földön, nevezetesen a homok és szikes talajon álló erdőkben pedig, szüntessük meg ez erdei legelő használatát végképen, mert ennek használata már az okból is csak képzeleti hasznot hozhat, mert a síkon, tehát alföldön a fa becses és értékes árucikk lévén, a fa növedéken szenvedett veszteség mindig nagyobb, mint a mennyit a legeltetés értéke tesz; szüntessük meg végképen főleg azért is, mert a legelő használata a legtöbb esetben az ily erdők elpusztulását vonja maga után.

A midőn az erdei legelő használatának az erdőkből való kizárását, vagy legalább a lehető legkorlátoltabb határok közé szorítását ajánlom, szükségesnek tartom egyszersmind kijelenteni miszerént a bérbe adást minden viszonyok között azonosnak tartom az erdő szándékolt pusztításával.

Kivétel alá esnek a réterdők, tudniillik berkek, a melyben a legeltés okszerű erdő gazdaság mellett és kellő korlátok között tehát a felujulás alatt lévő területek kivételével használva minden kár nélkül tekintelyes mellék jövedelmet hozni képes, és az állatok veszélyeztetése nélkül bérbe is adható.

(Vége következik.)

Hazánk tölgyfajai

Irta Illés Nándor.

Honunk erdeiben előforduló tölgy fajaink még igen kevéssé ismertek, s az a mit tudunk róluk nagyrészt idegen

kutfőkből van merítve. Rendesen 3 tölgy fajról van általában szó, t. i. a *quercus sessiliflora* (robur) *pedunculata* és *cerris*ről; a *pubescens*ről még igen kevés az a mit tudunk. A német erdészeti irodalom a *pedunculata* és *sessiliflora* növekvési viszonyait meglehetősen megalapította, míg ellenben a *cerris*ről, magyalról keveset tud. E tekintetben rajtunk a sor.

Mielőtt azonban a növekvési viszonyok tanulmányozására átmehetnénk a honos fajokat kell megalapítanunk, és azok tenyészeteti határát felismernünk. Külföldi növényészek állítása szerint előfordul tiszántuli erdőségeinkben a *q. conferta* és *aurea*, és ki tudja mely fajok, a melyek növénytani ismeretek kellő hiányában nem tanulmányoztattak, és le nem irattak, vagy szabatosan meg nem határozottak.

A tölgyek leveleinek alakja oly változó, hogy egy és ugyanazon fán is gyakran egészen eltérő alakokat láthatunk; a gyümölcs, ha kupacsából kiválik, igen hasonlít egymáshoz s a tölgy, mocsár és csermakkot alig lehet egymástól megkülönböztetni. A csoportos, vagy fürtös állás szintén nem mérv adó, mert a mint alább látni fogjuk igen sok faj létezik, melynek gyümölcse egészen oly állásu, mint a közönséges tölgyé, az az csoportos és ülő. A kocsánytalan elnevezés tehát nem egy tölgyet, hanem egész csoportot illet meg. Ugyan ez áll a kocsányosra nézve is.

Mindezekből látható, hogy a felületes szemlélő előtt fel sem tűnnek a fajok különbségei s hogy a köznép sem különbözteti meg azokat, mert bár vesz észre némi különbséget, de meghatározni nem tudja. Különben hogy a nép is tud e különbségekről, már onnét is világos, hogy Torda vidék erdeiből tavaly két faj tölgy magjából és ágaiból kaptunk, melyeket az ottani nép krécz és grimécznek nevez. E fajokról Ercei József „Nemes Tordamegye flórájá”-ban nem tesz említést, s magam sem határozhattam meg őket, mert a meghatározásra

szükséges az illető növényt egész éven át tanulmányozni, t. i. vizsgálni virágzás és érés idején.

E soroknak czélja e lapok olvasó közönségét köremüködésre hívni fel, hogy nyujtanának szaktársaink segéd kezét arra, hogy a hazánkban előforduló tölgyfajokat megalapítanánk és azok tenyészvidéket meghatároznánk.

Miután szives olvasóink között sokan lesznek olyanok, a kik kellő növénytani képzettséggel nem bírnak, jónak láttam az eddig ismert, s gyaníthatólag nálunk honos fajokat leírni, s a hol a terminologia nem elég világos, annak rövid magyarázatát adni, a mennyiben e lapok szűk kerete megengedi.

Kérelmem, melylyel hazafiui kötelességhez fordulok, az: sziveskednének szaktársaink, vagy honunk bár mely növényésze, utána nézni erdeinkben a tölgy fajoknak, s az ismert, vagy ismeretlen faj létéről e lapok szerkesztőségét tudatni. A ki szabatosan leírni tud, írja le a talált fajt, sőt rajzolja le szerveit, a ki nem tartja magát elég erősnek, küldjön ágacskát nedves moha közé rakva. A leveleket itató papiros között vasalóval lehet kiszáritani. Ajánlható ez virágzó ágacskák számára is, hogy meglehessen határozni a virágzat relativ állását. Ezenkívül azonban üde virágra is van szükség, az egyes szervek tanulmányozására, mire nézve legjobb a virágokat még kinyílás előtt szedni, pohárban azután kifejlődnek. Ősszel ismét gyümölcsökre és teljesen kifejlett levelekre, télen át 1 és 2 éves hajtásokra van szükség a gyümölcs, a rügyek és hajtások tanulmányozására. Végre pedig a fából hasított darabok, melyeken a sima és repedezett kéreg sértetlen maradjon, a kéreg és fa tanulmányozása kedvéért szükségesek.

Kivánatra a költségeket a szerkesztőség megtéríti.

Azon reménynyel fogok munkához, hogy találkozik elég ügybarát, ki istápolni fog, s kiknek nevét e lapokban közleni el nem mulasztandó.

A vizsgálatokhoz nagyító tüveg u. n. loupe szükséges: ilyet

bármely látszerésznél 2—3 ft.-ért meglehetősen jót kaplatni. Kitűnő achromatice-aplanaticus loupét kaphatni Plösselnél Bécsben 5—8 ft.-ért.

A tölgy, quercus jellege.

Himvirágzat: hosszukás barka 1)*) lepel 2) ülő, 5—9 szirmu, (tagu); poroda 3) 5—9. Anyavirágzat magányos csoportos vagy füzér 4) lehulló polyva hónaljában áll; a gallér (alakilag közös eséséhez hasonló) később kupacsesá össze forradó apró murvácskákából áll. A lepel kicsi, fölül álló 5). Bibeszár 6) 1, bibe 3. A maghon 7) 3 rekeszű minden rekesztékben 2 magesával. A gyümölcs makk. 8) 1 rekeszű, egy magvu.

A. Lombzat lehulló.

1. *Quercus sessiliflora* (Smith). *Qu. robur* Mill. Köz tölgy, kocsánytalan tölgy. (I. ábra) A fiatal ágak barnás szürkék, simák, ragyogók. A levelek nyelesek, megfordított tojásalakuak 9) alul ékidomúak; a levéllemez nyélre futó, karéjosan 10) bevágott, a karéjok épélűek; zsenge korában gyengén molyhos, később kopasz. A hajtás aljáról lefüggő himbarkák, (a¹¹) lazák, apró, rövid kocsányu virágoeszkákat hordanak vékony szálas tengelyükön. A himvirág leple 6-szor hasított (6 tagu). A tagok mindkét oldalon simák és kopaszok, külső oldalukon halvány rózsaszínűek, szélükön rojtosak 11). A porodák nyelei oly hosszúak mint a lepeltagok. és simák. kopaszok; a portokok tojásdadok, simák, kopaszok, mind két végen szivalakuak. Az anyavirágzat (b¹¹) csoportos, s a hajtás végeken ül (igen rövid kocsányu), hegybefutó murvácskák által van borítva, a melyek kívül finom szőrökkel vannak fődve és szegélyezve. A 3 bibe kifelé görbült és 2 karéju, vöröses viola színű. A gyümölcsök az ágvégeken 2—4-ével ülnek

*) A számokra vonatkozó magyarázatot lásd a czik végen „Terminológiai magyarázatok“ czim alatt.

rövid erős kocsányokon*). A kupacs félgömb alakú és apró, kidomborodott, molyhos, barnás végű, zsindelesoros pikkelyekkel van borítva. E fajnak több változéka ismeretes, melyeket a robur név alá foglaltak össze.

2. *Quercus Dshoruhensis* (C. Koch) (II. ábra) Kicsi fa vagy cserje, gyengén felpattogott vörösbarna kéreggel; az ágak simák, barnák; a rügyek aprók, kerekded, rojtos pikkelyekkel. A levelek hosszukásak, simák, mindkét végükön tompák, karéjosak. A levélnyelvek rövidek. A levéllemez *fölül ragyogó, alul molyhos.****) A himvirágzat ($a^{(II)}$) tömöttebb mint az előbbié. A lepel 6 tagu, *kívül szőrös*, belül kopasz; szélei rojtosak, de a *csucs rojtok hosszabbak az oldal rajtoknál*. A kupacs ($c^{(II)}$) fölül kissé szűkebb mint közepén s pikkelyei barna hegybe kinyultak, bársonyos felületűek. A makrot *fehér, hosszukás* folt jellemzi. Hazája Trapezunt környéke. Koch Dshoroh vidékén másodlagos mészen, és porfiron, melafiron 1000—4000' magasságban találta. Kérdés: nem jön-e elő hazánk déli vidékein.

3. *Quercus vulcanica* (Boissier). (VII. ábra) Kisebb szerű fa. Az idősebb ágak *barnák, bibircósak*, kopaszok, a *fiatalak vörösbarnák*. A levelek tojásdadok, körkörösök (ellypsis alakúak) néha hosszukásak, alsó végükön egyenlőtlenek 12), szivalakuak 13) s csak ritkán ékalakuak; *élők hátrafelé göngyölt porczogós szégélyllyel*. A levéllemez káréjosan *hasított*; felső lapja ragyogó, sötét zöld, kezdetben gyengén molyhos, de később egészen kopasz; az állapot halvány s az *erősen kiálló levélbordák laza közzel* vannak szegélyezve. A himbarka ($a^{(VII)}$) szára gyengén szőrös; a lepel 6 tagu, gyér hosszú rojtozattal, a lepeltagok kívül a végek felé gyér szőrökkel behuzva, belül kopaszok. A gyümölcs ülő, rövid kocsányu, csoportosan terem. A kupacs ($c^{(VII)}$) hosszukás, nyilásától le-

* Tehát nem kocsánytalan, hanem csoportos.

** Ezen nyírújasu jelleg különösen jellemző.

felé folyvást szűkebb v. i. megfordított hosszudad kupalaku a pikkelyek kívül molyhosak, szélük és végük hosszú rojtozattal szegélyezett. Nem tudni található-e nálunk, eddig csak Lyciában találta Heldreich Th.

4 *Quercus conferta* (Kitaibel). (IV. ábra) Kiváló fa. A zsenge hajtások kezdetben molyhosak, később majdnem kopaszok. A levelek igen *rövid nyelűek vagy majdnem ülők*, megfordított tojásalakuak, karéjosan hasítottak; a karéjok melyek a csucs és alj felé mindig kisebbek, hosszukásak, nyelv-alakuak 13), igen tompák csak ritkán hegyezett, épélűek, a középsők (a szár és csucs között) rendszeren 2—3-szor karéjosan *kikanyarítottak*. A levéllemez fellapja világos zölde színű, kopasz, vagy a bordák körül gyengén molyhos; az allap halványabb, gyenge moholylyal behuzva, de a kiálló bordák körül e molyhozat tömött és hosszú. A himbark a (a^(IV)) szárra majdnem kopasz, vagy csak alig molyhos; az egyes virágocskák kocsánykái igen rövidek, a lepel 6 tagu, kívül igen finom rövid molyhozattal s a csucs felé hosszú rojtozattal. A porodák rövidebbek a lepeltagoknál és lábuk finom szőr csillaggal van körül véve. Az anyavirágzat (b^(II)) gömbalaku, kócos, csoportos, és hosszabb murvácska hónaljában áll. A 3 bibe mindjárt a gallérból való kilépés után kifelé görbül. A gyümölcs ülő, 5—9 egy csoportban. A kupacs (c^(IV)) feneke felé szűkül, vagy is *megfordított kupalaku*; pikkelyei molyhosak, domboruk, *kifelé hajlók v. is elálló hegybe kihuzottak*, s a hegy végén rojt üstökkel birnak; a szegély rojtja csak rövid. E fa a Tiszántul Arad, Temesvár körül, déli Erdélyben lenne odahaza, és nagy terjedelmű erdőt képez. Talán ez a magyartölgy.

5. *Quercus aurea* (Wierzberg). (III. ábra) Közép nagyságu fa. Ágvégei gyengén molyhosak lejjebb kopaszok és *arany-sárgák*. A levelek rövid szárúak, hosszukás megfordított tojásalakuak, szárúak felé keskenyedők, tompák, majdnem el-

csapottak 13). karéjosan szabdaltak. A karéjok épéltek, kivéve a középsőket, melyeknek alsó (a nyél felé forduló) oldala gyakran be van vágva. A levéllemez felső lapja teltsöd, kopasz, az alsó pedig halvány, gyér molyhozatu és *aránysárga bordázat és erezettel van behálózva*. A hím barka (a ^(III)) tengelye (szára) gyéren molyhos; a lepel kívül belül kopasz, szegélye azonban rojtos. A portokok kiállanak a lepelből és kopaszok, lábuk szőresillag által van körül véve. Az anyavirágzat (b ^(III)) ülő és csoportos. (Nem ismerjük teljesen) Gyümölcs 3—6 egy csoportban. A kupacs (c ^(III)) félgömbalaku, molyhos pikkelyek által fődött. Ezen tölgy alakjára nézve a qu. conferta és sessiliflora között áll. Erdélyben gyakori lenne.

6. *Quercus pubescens*. Magyar tölgy.* (V. ábra) Középszerű fa. A zsenge ágak szürkés molyholyal behuzva, az idősebbek sárgás színűek, igen rövid moholylyal bevonva, a mely azonban szabad szemmel alig látható. A rügyek sárgás barnák, pikkelyeik fehér kóczczal beszegve. A levelek megfordított tojásalakuak, aljukon egyenlőtlenek; a levéllemez majdnem szivalakulag egyesül a rövid nyéllal: a csucs tompa, az él karéjosan szabdalt; a keréjok csucsá kissé hegyes, néha bevágott. A zsenge levelek mindkét oldalon molyhosak; a moholy alul fehéres. A levéllemez fellapja ragyogó, az allap halvány, s a moholy még a száraz levelen is felismerhető a bordák körül. Különben a kifejlett levél szabad szemmel tekintve kopasz. A hím barka (a ^(V)) molyhos, és a virágcsák gyéren állanak rajta. A lepel tagjai kívül belül kopaszok csak végük felé vannak hosszú rojtjal szegélyezve és hosszabbak a porodáknál. A csoportos anyavirágzat (b ^(V)) *kocsá yos, széles pikkely hónaljában áll*, és a bibét kivéve mindene molyhos. A 4 bibe delta alaku s végén szivalakulag kikanyarított. Az apró gyümölcsök 2—4-ével ülnek egy csoportban. A

* Az ábrán a levél erezete igen ki van emelve. De ez nem jellemző.

kupacs majdnem henyerded pohár alakú, a pikkelyek alakja egyenlő és molyhos. Virágzáskor a himbarkák rügyeinek pikkelyeit jellemzi a rojtozat. E tölgy nem nálunk honos, és jobban el van terjedve, mint nem hinniök.

7. *Quercus Tozza*. (Bosc). Kiesi fa. Ágai szürkék és kopaszok, a fiatalok azonban, valamint a levélnyelvek tömött molyhal vannak behuzva. A levél megfordított tojás alakú, szárfelé ékbe futó és tompa, ritkán visszakanyaruló. A lemez karéjosan hasított; a karéjok *keskenyek, hosszúk, hegyesek*, a középsők (a nyél és esucs között) gyakran ismét szabdaltak. A fellap élénk zöld, ragyogó, alig molyhos; az allap szennyes sárgás moholylyal behuzott; a zsenge levelek mindkét oldalon molyhosak. A himbarka tengelye szőrös, a virágesák *murva hónaljában állanak*, a melynek küllapja molyhos, hossza pedig nagyobb a lepel tagok hosszánál. A lepeltagok *ékalakuak*, rojtosak, kívül molyhosak, belül kopaszok. A porodák száma felmegy 12-ig is; a portokok kiállanak a lepelből és *végükön hegyzetek*, kopaszok. Az anyavirágzat rövid kocsányu, tömött, 3—5 virágú, s mindenik virág molyhos és hosszú, fonal alakú murva hónaljában áll. A 3 bibe nyulánk és hátra görbült. A kupacs pikkelyei ékalakuak, hátuk barna molyhos, szélük rojtos. A *makk végén kiálló csücsök molyhos*. Hazája Spanyolország. Kérdés nem található-e nálunk.

8. *Quercus pedunculata* (VI. ábra) (Ehrhenberg) Muzsdály tölgy. Mocsárfa, kocsányos tölgy. Az ágak barnák, bibiresosak, kopaszok. Rügyei gömbölydedek, míg a sessiliflora-é szögletesek. A levelek gyakran csak tavasz felé hullanak le, igen rövid nyelűek, megfordított tojásdadok, a nyél felé ék alakulag keskenyedők és szivalakulag bekanyarodók, igen ritkán a nyélre is felfutók, karéjosak. A karéjok vége tompa. A levéllemez mindkét oldalán kopasz, alul halványabb, bordái kiállóak. A himbarka tengelye kissé molyhos, gyakran azonban kopasz is; a virágesák gyéren állanak, s mindenik

molyhos murva hónaljában áll. A lepel kívül belül kopasz. Tagjai rojtosak, valamivel rövidebbek a murvánál, poroda 4—7 (néha 12 is). A portokok kiállanak a lepelből és, valamint nyeleik is kopaszok. Az anyavirágzat füzér. A gyümölcsök a füzér kocsányán ülnek 1—2-jével. A kupacs félgömb idomu pikkelyei szélesek, ékidomuak, szürkés molyhuak. Gubicsot terem.

9. *Quercus Haas*. (Kotschy). (VIII. ábra) Nagy fa. Az ágvégek *barnás sárga finom moholylyal bevonva*. A levélet gyér. A levél nagy, megfordított tojás alakú, rövid nyelű, majdnem ülő, fellapja kopasz és ragyogó, allapja halvány, kopasz, vagy gyengén molyhos, széle karéjosan hasított; a karéjok épélűek, kerekdeden tompák. A himbarka szőrös, virágcsái kocsányosak. A lepel kívül szőrös, széle rojtos; a *porodák 6—8-ával és hosszabbak* a lepeltagoknál. Az anyavirágzat hosszú kocsányú 1, 2, 3 virágú. Az igen nagy gyümölcsök szára *fél oly hosszú mint a levél*. A kupacs apró, domboru, *bársony molyhu* pikkelyekkel fődött, a pikkelyek vége kihuzott, barna, kissé szőrös. Hazája a Taurus, annyira hasonlít a mi mocsártölgyünkhöz, hogy föllehet tenni, miszerint nálunk is található.

10. *Quercus cerris*. (Linné). (X. ábra himvirág) *Quercus austriaca* (Wildenow) Csertölgy, középnagyságú fa, melynek ágai feketés barnák, zsenge hajtásai és éves hajtásai pedig sárgás kőczezal vannak behuzva. A levél hosszukás, tövén kerekded, bekanyarodó, vagy ékalakú, vége tompa vagy hegyes, széle karéjos vagy fogas; fellapja sötétzöld, ragyogó, laza moholylyal bevonva, vagy majdnem kopasz, allapja fehér molyhu, kőczos, bordái kiállóak. A nyél rövid, molyhos, vagy kopasz. A himbarka (a^(x)) molyhos szárán a virágcsák ülnek. *A lepel 4 bevágású*, kívül molyhos, rojtos, *a 4 poroda* kiáll belőle és szintén molyhos. Az anyavirágzat majdnem ülő és molyhos, 4 bibés és áralakú, hosszú murva hónaljában áll. A gyü-

mölesök többnyire csoportosan állanak, rövid molyhos kocsányokon; s csak másod évben érnek. *A kupacsot elálló, hátra felé gyöngyölt molyhos pikkelyek jellemzik.* Valószínűleg több válfaja lesz nálunk található, de a megkülönböztetés és elválasztás csak a virágok tanulmányozása után lehetséges.

(Folytatása következik.)

Terminologiai magyarázatok.

1. 4. és 5. *Virágzatnak* az egyes virágok különböző elhelyezéséből származó virágcsoport alakzatokat értjük v. i. az oly árendszer, melynek minden ága virágban végződik, virágzatnak nevezetük. *A virágzat szára a növéng száráktól különböző és mindig felismerhető pl. a bodza virágzata. A virágzat szárát kocsány-nak, a virágokét kocsánykáknak nevezük. A virágzaton előforduló levelek, melyek a tenyész levelektől mindig elütnek, murvák-nak s közvetlen a virágkocsányka alattiak murvácskáknak nevezetnek.*

A füzér oly virágzat, midőn a tengely kinyult, a virágok pedig ülők az az igen rövid kocsányok. Ha a füzér virágzás v. érés után lerálik, akkor barkának hívjuk (fűz, nyár dió) csoportos az oly virágzat, midőn a kocsány és kocsánykák igen rövidek.

2. *Lepel.* Ha a csésze és pártá sem alakilag, sem színükre nézve nem különböznek egymástól, a szírom pártát lepelnek (perigon) nevezük. *szírom* = viráglevél, tehát csésze szírom, pártá szírom, lepel szírom. *Csésze* a virág legkülső, többnyire zöld szírom koszoruja. Van kül és bel csésze is. *Pártá* a színes, gyakran illatos, a tenyész szerveket közvetlen körítő szírom koszoru. Ha a szírmoknak nincs szárjuk, akkor ülők; ha alul össze vannak forradva több taguak, sat. *A pártá alakja igen sokféle.*

3. *Poroda.* Azon szervek, melyekben a hímpor terem. *A poroda* részei a szálcsa v. is nyél, a mely ha hiányzik a poroda ülő. *A régen* lévő zsák alakú rész a portok, ebben van a hímpor. *A porodák* száma minden fajnál egyenlő; a portok alakja jellemző. *A portok* rendszeren két rekesztékre van osztva.

6 *A virágrészeknek egymáshoz való viszonya a jellegzésre lényeg-*